Tafelrede uitgesproken op 12 mei 2023 door Karel van Dam

Dames en heren!

Ons Genootschap werd opgericht in 1790, een tijd waarin Europa in enorme beweging was. Niet lang daarvoor waren de Verenigde Staten onafhankelijk geworden, de Franse Revolutie had plaatsgevonden en daarna had Napoleon de politieke verhoudingen opgeschud. In verschillende oorlogen had hij grote delen van Europa verslagen en zichzelf tot keizer laten kronen. Uiteindelijk werd hij door een coalitie tot staan gebracht.

Gelijktijdig met deze maatschappelijke verwikkelingen waren er culturele ontwikkelingen. Overal in Europa werden geleerde genootschappen opgericht, waar kunst en wetenschappen en filosofie in onderlinge samenhang werden bediscussieerd. Ons gezelschap was dus geheel in lijn met de geest van de tijd. De oprichter, Andreas Bonn, was zelf lid van een aantal buitenlandse genootschappen, waaronder die in Londen, Edinburgh, Antwerpen, Brussel, Erlangen en Jena. Op die laatste kom ik nog terug.

Het oorspronkelijke doel van het Genootschap ter bevordering van de Heelkunde, zoals het toen nog heette, was het verbeteren en combineren van het werk van de heelkundigen en de chirurgijns. De eersten waren de meer academisch georiënteerden en de latere gelieerd aan de barbiers. Het geheel van de medische praktijk diende meer wetenschappelijk verantwoord te worden. In een later stadium werd dit uitgedrukt in de nieuwe naam: Genootschap ter bevordering van Genees- en Heelkunde. Laat in de negentiende eeuw werd de band met de natuurwetenschappen aangehaald een ontstond de huidige naam: Genootschap ter bevordering van Natuur-, Genees- en Heelkunde. Je zou kunnen zeggen dat dit alles een weg naar de huidige *evidence-based medicine* is geweest.

Maar ik wil nu terug naar die tijd rond de eeuwwisseling van 1800. In het bijzonder wordt de geest van die tijd geïllustreerd door wat er gebeurde in Jena.
Het is bijna niet voor te stellen wat een grote geesten daar gelijktijdig aanwezig waren en bijna dagelijks met elkaar in gesprek. Ik noem enkele: Goethe, Schiller, de broers Von Humboldt, Schlegel, Schelling. Natuurwetenschappers, filosofen, dichters, theologen, zij beïnvloedden elkaar en gaven daardoor een enorme impuls aan de culturele ontwikkeling. Een mooier voorbeeld van interdisciplinariteit kan ik niet bedenken! Daar moet onze oprichter Bonn een deel van zijn inspiratie aan hebben ontleend.

De broers Von Humboldt hadden beiden een brede belangstelling. Wilhelm was taalkundige en waarschijnlijk de slimste van de twee. Hij werd de oprichter van de beroemde Von Humboldt Universität. Alexander was vooral bioloog maar verdiende zijn geld deels als opzichter in de mijnen. Hij was een echte observator en waarnemer van samenhangen. Mede gestimuleerd door Goethe (die zichzelf vooral als natuurvorser zag) maakte hij een reis door Zuid-Amerika, waar hij allerlei originele observaties maakte. Bijvoorbeeld dat soorten planten en bomen overal op aarde bij voorkeur groeien op een bepaalde hoogte. Zo'n reis moet in die tijd vol ontberingen zijn geweest.

Die reis was overigens een inspiratie voor een soortgelijke onderneming van Darwin. Darwin heeft Alexander één keer ontmoet (in 1842), maar blijkbaar was dat vooral een monoloog van Alexander!
Een klein zijstapje: Zuid-Amerika was in die tijd gevaarlijk om te bereizen. Het beste zou je kunnen beginnen in Brazilië. Daar ontstond een tamelijk stabiel keizerrijk onder bewind van de Portugese koningen, die uit hun land verdreven waren door Napoleon!

Een goede geneesheer heeft oog voor samenhang van ziekteverschijnselen. Een mooi voorbeeld is de manier waarop Jenner aan het einde van de 18e eeuw waarnam dat melkmeisjes verschoond bleven van de ernstige ziekte de pokken. In zijn jeugd was hij zelf behandeld met een inenting met materiaal van zwakke pokken, *variolatie*. Hij dacht dat misschien de ziektekiemen uit de koeien kwamen en dat de meisjes die met die dieren omgingen beschermd werden. Hij waagde het experiment om iemand te besmetten met vocht uit de koepokken en die bleek later ook niet ziek te worden. Zoiets zou natuurlijk tegenwoordig niet meer kunnen, maar het heeft wel veel positiefs gebracht … Die methode is later *vaccinatie* genoemd, naar het Latijnse woord voor koe: *vacca*.

Vandaag hebben we meegemaakt dat het Genootschap een medaille heeft toegekend aan Hanneke Schuitemaker, voor haar werk aan een moderne verre nazaat van de vaccinatie. Ik hoop dat dat betekent dat ons Genootschap nog steeds geïnspireerd wordt door de geest die ten tijde van de oprichting in heel Europa heerste…